

Knežević¹, Sanja

(Zadar, Odjel za kroatistiku Sveučilište u Zadru, Hrvatska)

GRADIŠĆE I GRADIŠĆANSKI HRVATI U ESEJISTIČKOM I PJESNIČKOM DJELU ZVANE ČRNJE

Abstract:

The paper describes contribution of Zvane Črnje (1920–1991) in the promotion, actualization and preservation of the literary and cultural heritage of the Croats from Burgenland. Zvane Črnja was a Croatian poet, essayist, playwright and editor. In the 1970s, he founded the Čakavski sabor (Chakavian council), an institution that promoted and scientifically processed and preserved the heritage of the chakavian cultural area. Together with Nikola Benčić and Mirko Valentić, Črnja edited the monograph *Gradišćanski Hrvati*. The monograph was published by the Čakavski sabor (Chakavian council), and he is the author of the foreword. Along with the preface to the aforementioned monograph (later published as part of a letter to Nikola Benčić), Črnja published an essay dedicated to the poetry of Mate Meršić Miloradić and the poem „Gradišćanska jačka ili tuoda se grie va Bieč”.

Keywords: Croats from Burgenland, Čakavski sabor (Chakavian council), Zvane Črnja

1. Uvod

Čakavski sabor za hrvatskoga pjesnika Zvanu Črnju bio je životni projekt. Riječ je o instituciji koju je 1970. godine u Žminju, u Istri, pokrenuo s grupom istomišljenika i intelektualaca, koji su držali da je potrebno formirati ozbiljnu instituciju koja će iz znanstvene perspektive skrbiti o pitanjima čakavskoga dijalekta, oživljavanja i vrednovanja hrvatske kulture u Istri. S obzirom na to da je rad Čakavskoga sabora otpočetak osmišljen kao rad kroz katedre locirane u različitim mjestima čakavskoga govornoga područja i izvan Istre, Črnjina svijest o položaju i tretiranju čakavskoga dijalekta, i kao književnog izraza, ali i kao kulturnog fenomena, zasigurno je ovom hrvatskom vizionaru otvorila put interesa prema jeziku i kulturi gradišćanskih Hrvata. Zahvaljujući Črnji i njegovoj suradnji s Nikolom Benčićem Čakavski sabor 1973. godine objavljuje monografiju *Gradišćanski Hrvati*, kapitalno izdanje o jeziku, kulturi i bogatoj baštini gradišćanskih Hrvata.

Za ovo izdanje Zvane Črnja napisao je predgovor koji je kasnije objavljen kao njegov zaseban ogleđ u knjizi izabranih eseja *Ex Histria* 2016. godine. Sedamdesetih

¹ ORCID: 0000-0003-0582-4298

godina Črnja piše i objavljuje iznimno važan esej posvećen gradišćanskom pjesniku Mati Meršiću Miloradiću pod naslovom „In tyrannos’ na gradišćanski način“. Da ga se Gradišće osobito dojmilo, potaklo na dublje i promišljanje i osjećanje, govori njegova pjesma „Gradišćanska jačka ili tuoda se grie va Bieč“ iz 1973. godine. Pjesmu je sa svojim predgovorom monografiji o gradišćanskim Hrvatima, u pismu 1973. godine, poslao Nikoli Benčiću. U tom se smislu može zaključiti da je Zvane Črnja i kao pjesnik, i kao esejist, ali i kao karizmatik Čakavskoga sabora osvijestio i posredovao važnost gradišćanskih Hrvata u „staroj domovini“, i to kao neodvojivog dijela hrvatskoga nacionalnog, baštinskog i kulturnog korpusa s osobitim bogatstvom jezika i književnosti. U radu ćemo stoga analizirati njegova dva eseja u kojima tematizira Gradišće, a potom i spomenutu pjesmu „Gradišćanska jačka...“. Zajednička karakteristika njegovih esejističkih djela kao i same lirske pjesme avangardno je buntovna crta u kojoj sažima povijesni revolt i patos sa silnom željom za očuvanjem sjećanja i povijesti. U ovim djelima, malim izvadcima iz bogata Črnjina i pjesničkoga i esejističko-polemičkoga opusa, prepoznat ćemo idejnu podlogu njegova Čakavskog sabora u cjelini.

2. Zvane Črnja, Čakavski sabor i gradišćanski Hrvati

Čakavski sabor kao institucija proizašao je iz manifestacije *Sabor čakavskog pjesništva*² koji je 1969. godine Zvane Črnja³ organizirao u Žminju, svom rodnom mjestu. Nije nevažno spomenuti da je 1967. godine objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*, koja je na kulturnom planu zasigurno bila uvertira Hrvatskom proljeću, te je svojom pojavom kao i burnim reakcijama vlasti na njezin sadržaj među hrvatskim intelektualcima izazvala bunt. Vrlo je vjerojatno da su u tom širem nacionalnom raspoloženju Črnja i njegov istarski intelektualni krug na čelu s Tonom Peruškom osvijestili potrebu očuvanja hrvatskoga jezika i književnosti u Istri, te je realizirali kroz instituciju Čakavskoga sabora. Pišući u prigodi obilježavanja pedesete godišnjice Čakavskog sabora, Josip Šiklič sažima ukratko njegovu ulogu i važnost u danom povijesnom trenutku:

² „Črnja je 1969. u Žminju utemeljio nukleus budućeg Čakavskog sabora, veliku manifestaciju *Sabor čakavskog pjesništva*, koja se smatra *institucijskim* prethodnikom Čakavskog sabora. (...) Osnivačka skupština *Sabora čakavskog pjesništva* održana je 8. lipnja 1969. u Žminju. Na Skupštini su izabrana prva tijela Sabora: predsjednik Mirko Božić (Zagreb), potpredsjednik Zvane Črnja (Ičići), tajnica Vilma Zohil (Žminj) te sedamnaest članova Upravnog odbora.“ (Šiklič, 2020: 14–15)

³ Zvane Črnja (1920. – 1991.) hrvatski je pjesnik, esejist, dramatičar, urednik. Pokretač je institucije Čakavskoga sabora i unutar nje brojnih kulturnih manifestacija, akcija i važnih nakladničkih projekata. Autor je važnih edicija poput kapitalnih knjiga u tri toma *Kulturna povijest Hrvatske* (1978.). Unutar djelatnosti Čakavskog sabora pokreće i uređuje ediciju *Istra kroz stoljeća*. Njegov pjesnički opus pretežito je pisan na čakavskom idiomu Žminja i okolice. Izdavaju se njegove važnije pjesničke knjige: *Istrijska zemlja* (1940.), *Žminjski ličar*; *va viersah hrvackeh složen* (1966.), *Bezak na toware* (1976.), *One dvi naranče* (1988.). Črnja je bio vrstan esejist i polemičar pa su zapažene njegove knjige eseja *Hrvatski Don Kihoti* (1971.), *Pogled iz provincije* (1978.), *Sukobi oko Krleže* (1983.) i *Četrdeset godina poslije* (1988.).

„Do 60-ih godina 20. stoljeća Istra kao da je još uvijek nije bila u cijelosti integrirana u matični hrvatski krug, donekle i zbog, u najmanju ruku čudne, negativne politike tadašnjih središnjih vlasti prema njoj. No, u drugoj polovici 1960-ih i početkom 1970-ih godina u Istru dolazi prvi brojniji naraštaj intelektualaca podrijetlom iz Istre, dakle prvi istarski akademski obrazovani stručnjaci raznovrsnih profila (pravnici, ekonomisti, inženjeri, liječnici, profesori...), školovani na hrvatskome jeziku i uglavnom u Zagrebu, koji otad u rodnome zavičaju preuzimaju brojne javne funkcije i dužnosti u gospodarskom, kulturnom, obrazovnom i političkom životu. (...)

U takvom ozračju književnik Zvane Črnja, vrativši se 1967. iz Zagreba u Rijeku s bogatim iskustvom urednika i kulturnoga djelatnika, te s neospornim ugledom i autoritetom istarskoga i hrvatskoga intelektualca, pokreće inicijativu osnivanja Čakavskoga sabora, svestranoga i duboko zasnovanog kulturnog projekta, suprotstavljajući se unitarnim tendencijama, stavljajući u prvi plan reafirmaciju i revitalizaciju osobitosti istarsko-primorskog čakavskoga govornog područja, koji je trebao imati ne samo obnoviteljsko i preporodno, nego i osebujno prevratničko značenje.“ (Šiklič, 2020: 13–14)

Tijekom svog polustoljetnog trajanja, s izmjeničnim ciklusima protimbi i podrške, Čakavski sabor osnovao je niz svojih katedri u Istri, Hrvatskom primorju, kao i na otocima, u Lici, te konačno u Šopronu u Mađarskoj⁴. Osim popularizacije čakavske književnosti i čakavskoga govora u cjelini, Čakavski sabor u Istri pokrenuo je niz iznimnih kulturnih projekata (npr. antologijsko-enciklopedijsku ediciju „Istra kroz stoljeća“, Aleju glagoljaša od Roča do Huma, otvaranje Čakavske kuće u Žminju, pokretanje biblioteke Čakaviana, itd.) koji i danas čine prepoznatljivu sliku istarskoga i hrvatskoga identiteta i kulture.

Čakavski sabor netom neposredno nakon utemeljenja 1970. godine, tijekom Hrvatskoga proljeća 1971. godine bio je pod paskom tadašnje vlasti, a osobito zato što je jugoslavenska vlast i njezina kulturna politika pojam *zavičajnosti* i *dijalektalnosti* tretirala kao problematičan. Darko Dukovski pišući o poziciji Čakavskoga sabora tijekom Hrvatskoga proljeća donosi i važnu činjenicu o osnivanju „Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata“⁵, koja se u kronologijama Čakavskoga sabora ne spominje⁶. Dukovski o tom događaju piše:

⁴ Katedra Čakavskog sabora u Šopronu u Mađarskoj osnovana je 2011. godine (predsjednik Franjo Pajrić). (<https://cakavskisabor.hr/katedre/> 25. 2. 2024.)

⁵ Vjerojatno je riječ o obnoviteljskoj skupštini jer jer Društvo prijatelja Gradišćanski Hrvata prvi put osnovano zalaganjem Ignaca Horvata i Velimira Deželica, ml. 1932. godine u Zagrebu. (Jembrih, Alojz: „Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata u Zagrebu“, *Kolo* 1-2/2013. <https://www.matica.hr/kolo/386/drustvo-prijatelja-gradiscanskih-hrvata-u-zagrebu-22078/> 25. 2. 2024.)

⁶ Uvidom u monografiju *Čakavski sabor 1970. – 2020.*, ur. J. Lužine, M. Rakovca i J. Šikliča (Žminj – Pula, 2020.) te u Kronologiju Čakavskog sabora objavljenu na mrežnim stranicama <https://cakavskisabor.hr/o-cakavskom-saboru/kronologija-cakavskog-sabora-i-katedri/> ne nalaze se podaci o osnivanju Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata.

„Istodobno je održana osnivačka skupština *Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata* u *Dvorani glagoljice*. Usvojen je Statut *Društva* prema kojemu je glavni cilj *...unapređenje kulturnih veza između Hrvatske i Gradišćanskih Hrvata*’. Za predsjednika je izabran Marin Franičević.“ (Dukovski, 2007: 165)

Da su Čakavski sabor i Zvane Črnja imali na umu gradišćansko(-)hrvatski književni i kulturni korpus o kojemu treba skrbiti i koji valja osvijestiti u suvremenim tijekovima hrvatske književnosti i kulture, govori i činjenica da je Čakavski sabor već 1972. godine pokrenuo nakladnički niz *Biblioteka za gradišćanske Hrvate*. U Biblioteci je objavljena tek jedna knjiga Martina Meršića ml., *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati* (Pazin, 1972.). Monografija o gradišćanskim Hrvatima koju su zajednički uredili Nikola Benčić i Zvane Črnja objavljena je kao jedino djelo u Biblioteci *Posebna izdanja Čakavskoga sabora*. U ogledu na posljednju spomenutu knjigu Dragutin Pavličević posebno će istaknuti nastojanja Čakavskoga sabora u popularizaciji i očuvanju baštine gradišćanskih Hrvata: „Na kraju treba reći pohvalu Čakavskome saboru, što se u posljednjih nekoliko godina ozbiljno prihvatio posla i tako mnogo pridonio ne samo popularizaciji nego i znanstvenom afirmiranju problema Gradišćanskih Hrvata koji su, uostalom, u većini čakavci“ (Pavličević, 1973: 160). Već i sama činjenica da je Zvane Črnja boravio u Željeznom i u austrijskom dijelu Gradišća⁷ govori u prilog tezi o njegovoj potpuno ozbiljnoj posvećenosti temi gradišćanskih Hrvata. Njegov odnos prema Gradišću istovjetan je onom koji je gajio prema Istri, Hrvatskom primorju, otocima, s tezom o novom konceptu kulture kao „vertikale“: „Čakavski sabor je pledirao za oslonac na bazu i za policentričnu, vertikalnu izgradnju kulturnog identiteta, tj. za različitost i samosvojnost dijelova cjeline pri čemu se jedinstvo (integracija) gradi uz poštivanje razlika“ (Črnja, 2016: 261). Za Črnju je kulturna, književna i jezična baština gradišćanskih Hrvata bio zaboravljeni biser u hrvatskoj ogrlici drevne čakavske i stare hrvatske kulture.

3. Zvane Črnja o Gradišćancima i Gradišću

Zvane Črnja eseje „Pismo prijatelju u Gradišće“ i „In tyrannos’ na gradišćanski način“ objavljuje u knjizi eseja *Četrdeset godina poslije* 1988. godine. Oba su eseja uvrštena u njegovu knjigu izabranih eseja *Ex Histria* iz 2016. godine. Pjesma „Gradišćanska jačka ili tuoda se grie va Bieč“ objavljena je u knjizi Črnjinih izabranih pjesama *One dvi naranče* 1989. godine.

⁷Mađarski dio Gradišća nije mogao posjetiti zbog političkih okolnosti koje su Mađarsku granicu čuvale „željeznom zavjesom“.

3.1. Dva eseja – „Pismo prijatelju u Gradišće“ i „In tyrannos' na gradišćanski način“

Esej „Pismo prijatelju u Gradišće“ esejizirano je pismo Zvane Črnje Nikoli Benčiću, a u koje je Črnja umetnuo svoj predgovor monografiji *Gradišćanski Hrvati*⁸. Kako je već ranije spomenuto, monografiju su uredili Zvane Črnja, Nikola Benčić i Mirko Valentić. Iz Črnjina pisma također saznajemo da je on za potrebe rada na monografiji Benčića posjetio u Željeznom i zajedno s njim obišao hrvatska sela u austrijskom dijelu Gradišća. Črnja Benčiću piše kako je prikupljanje i valoriziranje književne i uopće baštinske građe Gradišća očekivan slijed aktivnosti Čakavskoga sabora: „Samo jezično i kulturno zajedništvo potaklo nas je, dragi Benčiću, da se kao Čakavski sabor pojavimo među vama, a plod tih susreta bit će i knjiga koju smo zajednički pripremili“ (Črnja, 2016: 207).

Črnjina ideja Čakavskoga sabora kao programa otpora unifikaciji i isključivoj centralizaciji jezika protkana je i njegovim predgovorom ovom kapitalnom izdanju. On će i sâm Benčiću priznati da je to drukčiji diskurs od onoga kojim bi se služili Gradišćanci. O svom predgovoru, kojim zalazi u određene polemike karakteristike, Benčiću piše pomalo se opravdavajući:

„Nastojao sam da ne bude preoštro jer sam boraveći kod vas u Željeznom i obilazeći naše čakavske enklave po Gradišću osjetio da vam je suzdržanost draža negoli odrješitost. Mi smo u staroj domovini ponešto drukčiji; draže su nam precizne definicije, one što razgolićuju i otkrivaju bit pitanja pa makar se potom nosili s posljedicama koje nisu ugodne“ (207).

Predgovor Črnja počinje povijesnim kontekstom dolaska Hrvata u Gradišće da bi otvorio problematiku nacionalnog pitanja gradišćanskih Hrvata u Austriji. Svjestan da se hrvatske jezične i kulturne enklave velikom brzinom stapaju s dominantnim i domicilnim germanskim elementom, i to zbog austrijske politike, ali i galopirajuće potrošačke i materijalističke životne kulture, Črnja otvoreno, ekspresivno i gotovo proročanski s dozom patosa piše:

„Sada, međutim, valjak urbanizacije i globalni nalet modernih oblika života razaraju i u Burgenlandu ćelije nekadašnjeg hrvatskog tradicionalističkog određenja te se na udaru tih apokaliptičkih sila građansko-potrošačke transformacije našao i jezik Gradišćanskih Hrvata. Ali nekontrolirana antikulturalna logika potrošačkog društva ne obavlja sama taj svojevrsni beskrvni genocid nego su joj se na cjelokupnoj unutrašnjoj fronti austrijske poslijeratne svakodnevice ponovno pridružile aveti germanizacije, spremne

⁸ Monografija *Gradišćanski Hrvati* urednika Zvane Črnje, Mirka Valentića i Nikole Benčića sadrži tekstove koji obrađuju povijest, govore, književnost, likovnost, glazbu, običaje i folklor gradišćanskih Hrvata. Zasebno je poglavlje posvećeno pjesništvu i prozi gradišćanskih Hrvata. Kao zasebna cjelina pod naslovom „Svjedočanstva“ objavljeni su putopisi iz Gradišća hrvatskih filologa Frana Kurelca, Franje Kuhača i Ivana Milčetića. Dio tekstova u monografiji bavi se suvremenom problematikom položaja gradišćanskih Hrvata u Austriji.

da moralnim i fizičkim nasiljem u svakom trenutku osiguraju puni legalitet i uspjeh gaženju i posvemašnjem uništenju duhovnog bića Gradišćanskih Hrvata. Tako su se Gradišćanski Hrvati poslije četiristo i pedeset godina svoga težačkog bivstvovanja u zemlji koja je, bez sumnje, njihova jedina domovina, odjednom našli u procijepu između odnarođivačke omče i dosad varljivih izgleda da će apelima na savjest Austrije kao nacionalna manjina izvojevati zakonski instrumentarij (...).“ (208)

Črnja nadalje problematizira austrijsku politiku „germanizatorske ideologije“, ističe aktualije o pitanjima jezičnih prava u Austriji⁹, osobito kada je riječ o jezičnim pravima Slovenaca u Koruškoj i Hrvata u Gradišću. Monografiju *Gradišćanski Hrvati* tretira kao „probudenu savjest u Jugoslaviji“, dugo iščekivan i gotovo zakasnio iskorak „stare domovine“ prema hrvatskom puku koji čuvajući svoje drevne običaje i stari jezik, čuva nukles kulture hrvatskoga bića. Istaći će pritom Zvane Črnja i pionirski pothvat objavljivanja monografije te njezinu znanstvenu i stručnu vjerodostojnost: „Zasnovana na znanstvenoj akribiji, ona bez patosa i povišena glasa prikazuje povijesnu disperziju Gradišćanskih Hrvata te je dosad najcjelovitije djelo o hrvatskom gradišćanskom problemu uopće“ (209).

Tijekom boravka u Burgenlandu, u pitomosti gradišćanskoga pejzaža i kulturne uljudbe njezinih središta, u Željeznom i Šopronu, Črnja prepoznaje svojevrsnu endemičnost kulturnog prostora koji su oblikovali gradišćanski Hrvati. Ista težnja i strast kojom Črnja govori o pitanjima Istre i njezinu doprinosu u stvaranju bogate i široke slike nacionalne hrvatske kulture (i to ne samo jezične), prepoznaju se i u njegovom pogledu na kompleksnu temu opstojnosti Hrvata u Gradišću i njihovom doprinosu hrvatskoj matičnoj kulturi. Stoga svoj predgovor zaključuje manifestnom idejom Čakavskoga sabora koji okuplja, čuva i popularizira bogatstvo „čakavskih kultura“:

„I na kraju, posve je razumljivo što javnost u Hrvatskoj i Jugoslaviji ne može biti ravnodušna pred opasnostima koje su se u domovini Haydna, u jedinstvenom zelenom krajoliku između Eisenstadta i Šoprona, između starog Požuna i burgenlandskog juga, danas tako tjeskobno nadvile nad sudbinom jedne male oaze hrvatskog jezika koja nas ne podsjeća ni na ekspanziju ni na osvajanja, nego na samoprijegorne žrtve što ih je naš obespravljeni puk u najtežim stoljećima povijesti pridonio izgradnji evropske civilizacije. Izdavajući ovu knjigu kao značajno djelo hrvatskih kulturnih radnika iz Gradišća i nas iz stare domovine, u doba kad je slobodoljubiva misao o pravu nacionalnih manjina na opstanak i ravnopravnu participaciju praktički pobijedila na čitavom globusu, Čakavski sabor ne čini ništa drugo nego ohrabruje nedjeljivu ideju međuljudske uzajamnosti i tolerancije.“ (210)

⁹ Usp. „Poslije poznatih događaja u Koruškoj oko dvojezičnih natpisa (1972.), jugoslavenska se javnost u mnogo većoj mjeri nego do sada zainteresirala i za položaj Gradišćanskih Hrvata“ (Črnja, 2016: 209).

Premda monografija *Gradišćanski Hrvati* jest plod znanstvenog i stručnog rada, što Črnja u predgovoru i napominje, njegovi osobno proživljeni dojmovi koje je stekao tijekom boravka u Gradišću očito su puno dublji od problematizacije statusa gradišćanskih Hrvata kao nacionalne manjine u Austriji. U zaključnom dijelu pisma (nakon predgovora) Benčiću prilaže i svoju pjesmu nastalu tijekom boravka u Gradišću. Sam kraj pisma, a vidjet ćemo kasnije i Črnjina pjesma, dokazuju da problematiku Gradišća sagledava u povijesnom kontekstu, njegujući ideju otpornih, vrijednih i tihih Hrvata čakavaca koji trpljenjem čuvaju svoje dostojanstvo, baštinu i spomen na vlastiti tragični usud.

Esej „In tyrannos’ na gradišćanski način“ (1979.) u cjelini se uklapa u Črnjina promišljanja položaja čakavske lirike unutar hrvatskoga nacionalnoga pjesničkoga korpusa. Primjerice u nešto kasnijem eseju, s djelomičnim označnicama polemike, „Čakavski dosje danas“ (1988.) Črnja proziva antologičare hrvatskoga pjesništva 20. stoljeća zbog zanemarivanja i odbacivanja dijalektalne poezije kao umjetnički i estetski manje vrijedne. Tu svojevrsnu odioznost i rezerviranost prema dijalektalnoj književnosti promatra iz povijesno i društvene perspektive nastojeći u njoj pronaći djelomično opravdanje. Međutim, on ističe živost i snagu čakavske dijalektalne lirike 20. stoljeća, i što je za našu temu važno, unutar korpusa hrvatske književnosti na čakavskom dijalektu kao neodvojivi dio cjeline čakavskoga pjesništva, inkorporira pjesništvo gradišćanskih Hrvata s njegovim najznačajnijim predstavnikom Matom Meršićem Miloradićem. Črnja ga u svom polemičkom eseju spominje na dva iznimno važna mjesta. U uvodu, kada čakavsko pjesništvo kontekstualizira unutar njegovih prostornih određenja, i u dijelu u kojemu otvoreno predbacuje zagrebačkim antologičarima (Jelenović i Petris) neuvrštavanje Mate Meršića Miloradića u prvu *Antologiju nove čakavske lirike* iz 1934. godine.¹⁰ Razvidno je dakle da Zvane Črnja skrbi o položaju književnosti gradišćanskih Hrvata unutar korpusa hrvatske matične književnosti od samih početaka pokretanja Čakavskoga sabora i svojim daljnjim zalaganjem za integraciju i valorizaciju dijalektalne književnosti.

Esej „In tyrannos’ na gradišćanski način“, u cijelosti posvećen položaju Mate Meršića Miloradića unutar korpusa matične književnosti, potaknut je Miloradićevim izdanjem izabranih pjesama Jačke u Željeznom 1978. godine. Črnja

¹⁰ Usp.: „Ako istarskim (i dalmatinskim) izvorištima ovostoljetnog čakavskog književnog vala pridodamo i austrijski Burgenland s poezijom Mate Meršića Miloradića, tada se za ono što su Jelenović i Petris nazvali ‚novom čakavskom lirikom’ može reći da ona, ta lirika, kao najznačajniji poetski eksperiment u novijoj povijesti hrvatske književnosti nije više ni nova, ni mlada. (...)“

U doba kad je Vladimir Nazor (u pismu urednicima *Antologije nove čakavske lirike* 1934. godine) sročio sintagmu *furor (metricus) ciacavschanus*, skromni hrvatski čakavski kanconijer sadržavao je samo pet književnih imena: Ujevića, Nazora, Gervaisa, Ljubića i Balotu. Trebalo je tim imenima dodati i ime sve do danas najplodnijeg čakavskog pjesnika Matu Meršića Miloradića, ali za sastavljače zagrebačke antologije (što je odgovaralo i stvarnom stanju fakata) taj se Gradišćanac nalazio izvan orbite naše književne kulture.“ (Črnja, 2016: 327–328)

na početku eseja Miloradića pozicionira kao simbol književne riječi gradišćanskih Hrvata, ali i kao nezaobilazno ime hrvatske dijalektalne poezije.

„Prvo izdanje ove knjige objavljeno je 1934. i od tada do danas zanimanje za Miloradićev pjesnički čin raste ne samo među Hrvatima koji kao nacionalna manjina žive u Austriji za koje je Miloradićevo ime postalo velikim simbolom privrženosti vrijednostima i smislu materinjeg jezika, nego i u „staroj domovini“ gdje je najzad uočeno (osobito poslije pojave trećeg izdanja) da se u kontekstu povijesti hrvatske versifikacije djelo tog pjesnika ne može zanemariti.“ (Črnja, 2016: 253)

Nadalje, Miloradićevo pjesništvo inkorporira kao anticipacijski unutar korpusa hrvatske lirike s početka 20. stoljeća. Svjestan njegova romantičarskog pjesničkog iskaza, Miloradića sagledava kao autentičnog pjesnika koji sublimira svoj specifičan položaj angažiranoga pjesnika koji ne piše samo da bi opjevao temu nego da bi svojim poetskim izrazom sačuvao gradišćansko(-)hrvatski jezik. Promotrimo u tom kontekstu Črnjina zapažanja:

„Raspet tako između nečega što se sa stanovišta evropskog senzibiliteta imalo smatrati staromodnim i s druge strane modernog demokratskog osjećanja koje je u poeziji dozivalo u pomoć potpuno nove oblike iskaza, Miloradić je u korpus hrvatske književnosti ugradio pjesničko djelo osebujne vrijednosti. U prvom i drugom desetljeću dvadesetog stoljeća on u svojim najboljim strofama iznenađujuće anticipira metaforu naše socijalne poezije iz tridesetih godina i inaugurira silovit pohod književne misli protiv krvavog ratnog klanja, laži, tiranija, ljudske nakaznosti i ljudske gluposti. Sjaj te novine često se gubi u kvantitetu starinskih slika i retorike, ali kad zabljesne novom idejom, Miloradić je zaista superioran.“ (253)

Kako bi oprimgjerio svoj navod, Črnja Miloradićevu pjesmu „Juxta cruce“ u velikoj mjeri citira i prisposoblja s Krležinim *Baladama Petrice Kerempuha*. Črnja nalazi u njegovu pjesništvu i motivsku srodnost sa Silvijem Strahimirom Kranjčevićem („motiv „In tyrannos““) da bi zaključio kako je on „samonikao poput Petöfija“ njegujući „autentični čakavski pučki govor“ (255). Težište Črnjina eseja posvećena Mati Meršiću Miloradiću jest njegova teza da je upravo on, i to prije Vladimira Nazora, utemeljitelj hrvatskoga dijalektalnog književnog pjesništva. Pritom valja naglasiti da Črnja nije nekritičan u sagledavanju Miloradićeve poetike i pjesničke pozicije.

„Zasad treba naglasiti da djelo Mate Meršića Miloradića pripada u prvom redu općem fundusu našeg čakavskog pjesništva. I premda se njegovo djelovanje nije odrazilo na zbivanja u matičnom toku naše književnosti, Miloradića valja smatrati utemeljiteljem čakavske versifikacije dvadesetog

stoljeća, jer se svojim čakavskim stihovima javio nekoliko godina prije Nazora i jer je njegov stvaralački postupak bliži ishodišnoj pučkoj formuli nego Nazorov. Miloradić nije lirik. To je pjesnik angažirane refleksije, tribun koji nije služio umjetnosti nego ideji, ali njegovo je kazivanje ponekad prava igra pjesničkih slika koje svjedoče o iznimnom nadahnuću i talentu.“ (255)

Pišući o Črnjinoj esejistici, Miroslav Šicel raščlanjuje njegove dominantne teme pa među onim važnijima razmatra esejistiku o problematici dijalektalne književnosti, i to s osobitim naglaskom na čakavskom književnom izrazu. O tom segmentu Črnjina esejističkog pisma Šicel će zapaziti sljedeće:

„Črnjina esejistika na temu čakavštine u uspješnoj je službi, istodobno, i obrane čakavskog, hrvatskog, literarnog, etičkog i ideološkog identiteta, kao i uspješnog, dokumentiranog dokazivanja kako čakavska književna riječ vrlo bitno pridonosi bogatstvu vrhunskih umjetničkih ostvarenja hrvatske književnosti uopće“ (Šicel, 1997: 72).

Iz Šicelova navoda posve je dakle razvidno da se Črnjini tekstovi motivirani Gradišćem i gradišćanskim Hrvatima, u širem smislu određeni kao eseji, u potpunosti uklapaju u njegovo viđenje snage hrvatske književnosti iskazane drevnim čakavskim izrazom. Za Črnju su dijalekti, s posebnim tretmanom čakavskoga kao prvog jezika hrvatske lijepe književnosti, ona dimenzija koja proširuje, produbljuje i osnažuje cjelinu hrvatske književnosti. Stoga se njegovi eseji čitaju kao književni dokumenti koji sinkroniziraju intelektualnu snagu djelatnosti Čakavskoga sabora u odupiranju marginalizaciji dijalektalne književnosti i zavičajnih kultura.

3.2. Pjesma – „Gradišćanska jačka ali tuoda se grie va Bieč“

Pjesmu „Gradišćanska jačka ali tuoda se grie va Bieč“ Zvane Črnja piše nadahnut boravkom u Željeznom, u austrijskom dijelu Gradišća. Zanimljivo je, ali ne i neobično, da ju posvećuje Miroslavu Krleži. Ovdje se čak može iznijeti i pretpostavka da je u dogovoru s Krležom i interesno zahvatio kulturni prostor Gradišća. Osim što je s Miroslavom Krležom prijateljvao, Krleža je umnogome podržavao Čakavski sabor i uz Mirka Božića, predsjednika Sabora, držao mu političko zaleđe u nesigurnim vremenima nakon Hrvatskoga proljeća. Uostalom, po Črnjinim sjećanjima Krleža je Čakavski sabor vizionarski vidio u širenju njegova djelovanja. Tijekom jednog razgovora Črnja se prisjeća kako mu je Krleža savjetovao da „proširimo front djelovanja, da osim poezije i suvremene književnosti obuhvatimo i druge teme, na primjer glagoljaštvo, kmetovske bune...“ (Črnja po Lužina, 2020: 31). Širenje tema očito je pretpostavljalo i širenje prostora djelovanja. Dakle, Črnjina „Gradišćanska jačka...“ s jedne je strane čakavski odgovor Krleži na njegove *Balade Petrice Kerempuha*, a s druge zahvala i spomen na zajedničko vizionarstvo oživljavanja kulture prvoga hrvatskog pjesničkog jezika.

Pjesma Zvane Črnje „Gradišćanska jačka...“ razvedena je po načelu omanje poeme. Osim širine prostora pjesničkoga teksta ona zadržava i određenu narativnu i dramsku dimenziju koja prepleće dominantne motive Črnjina viđenja Gradišća. Narativnu dimenziju Črnja postiže uvođenjem lika Šimuna koji iz stare domovine dolazi u Gradišće i postaje simbol tragičnog izgnanstva iz domovine i stalne kmetske sudbine u tuđoj zemlji. Kao stalni motivi u kontrastnim vezama Črnja varira Šimunovu tragiku s pejzažnom ljepotom Gradišća. Gradišću Črnja pridijeva epitete koji u svom dubljem značenju predstavljaju život (npr. Gradišće zeleno, Gradišće presunčano). Takvom kontrastnom slikom zaključuje pjesmu: „I od tiela krobotskega, Šimune, / Gradišće ti je / prezeleno. / A zgubljena je stara jačka, / jačka krvava i duga“ (Črnja, 1988: 62).

Jabuka je također stalan motiv preko kojeg Črnja varira simbol života i domovine. Promotrimo nekoliko odabranih stihova: „Jačka do jački, / ta krvava jačka, bič i ostruga. / Na ov puot so muorali prit / svi gonjeni / i prokleti z juga. // Ki će to mrtvo jabuko / pozelenit, / za vajme boga, Šimune, / i donest na va njedra / zemljo i nebo / ča smo ih pogubili / a nikad ne odzabili (...)“ (Črnja, 1988: 57).

Simbol jabuke Črnja uvezuje u povijesnu tragiku stradanja hrvatskih plemića Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, pa se u toj simboličkoj točki stradanja hrvatskoga naroda pod tuđinskim vlastima ona simbolički sjedinjuje sa slikom progona Hrvata u Gradišće iz kojega se nikad nisu vratili svojim korijenima.

*„A vilezla je ta jabuka.
I rinula koren si predimboko
va zemljo niemško
plačuć za lobanjami
ča so nan se tamo
pogubile.*

*I ki će pobrat to jaboko
premrtno pod nebon,
naš Šimune?
Plačuće drievo prez cvieta
ki će ga pobrat?
Ki će s suhega diebla prijieti
tvoje tielo z damni tamo naobešeno
i z damni tamo zlomljeno
i z damni prenatučeno
i z damni prenamučeno
i z damni va prah razdrobljeno
i z damni s ten vetron razneseno
po tvoji en Gradišće presunčanen?“*

(Črnja, 1988: 58–59)

Črnja u svojoj „Gradišćanskoj jačkoj...“ imitacijom varira dva tipa pučkog izraza – pučki plač i pučku poskočicu. Iz jednog poetskog raspoloženja naizmjenično ulazi u drugo te tako ostvaruje dramatičnost, ali i dinamičnost te osobitu melodioznost poetskoga izraza. Na takav način postiže tragičan doživljaj patnje još drastičnije, upravo kako to uspijeva Miroslav Krleža u svojim *Baladama*.

*„Tambu,
tambu
tambu-
-rica,
denes glava ti je
tica.
Zletela in je z debeloga panja
i od Zriny grofa,
i od
Frankopana
sanja.*

*(...)
Sveti Blaž
grlomaž,
podmaži konop
i ča će mu
pop.*

*I hopsa,
jopsa
tamburaši.“
(61–62)*

Promatrajući Črnjinu „Gradišćansku jačku...“ s idejom tragike hrvatskoga naroda, njegova trpljenja i usuda, pjesnik i tom dimenzijom nastoji istaknuti ideju pobratimstva gradišćanskih Hrvata s ostatkom (osobito čakavskoga) hrvatskoga prostora „stare domovine“. Otuda metafora zajedničkog puta za Beč na kojemu su Hrvati iz stare i nove domovine odlazili tražiti milost. Pismo Nikoli Benčiću kao objašnjenje naslova svoje pjesme završava simboličkom rečenicom: „Jer i moji su preci odlazili u Beč tražiti pravdu, jednako kao i vi Gradišćanci danas“ (Črnja, 2016: 210). U sinkronicitetu borbe za jezik i opstojnost čakavske kulture u širem smislu, Zvane Črnja problematiku gradišćanskih Hrvata prihvaća i prigrljuje unutar idejnih obzora svoga Čakavskoga sabora. Osim njegovih eseja, projekta monografije *Gradišćanski Hrvati*, dokaz je tomu nedvojbeno i njegova pjesma „Gradišćanska jačka ili tuoda se grie va Bieč“.

Zaključak

Kontekstualizacija aktivnosti Zvane Črnje unutar Čakavskoga sabora uz interpretacijsko čitanje njegovih eseja s temom Gradišća i pjesme „Gradišćanska jačka ili tuoda se grie va Bieč“ pokazuju, sada kada ih se promatra pod objedinjenom temom Gradišća, svu Črnjinu vizionarsku snagu i intelektualno-pjesničku širinu. Ideja čuvanja čakavske književnosti i baštine javljala se ne samo u strahu od zaborava i propasti nego prije u avangardnom otporu zaboravu i unifikaciji jezika. Prepoznao je dakle Črnja srodnost opasnosti koje „nalegoše“ na čakavsku baštinu – u Hrvatskoj pod najezdom unifikacijske štokavštine, a u austrijskom dijelu Gradišća germanizacije. Ideja Čakavskog sabora uistinu je bila kulturni pokret koji se opasnostima od nestajanja jezika borio najmoćnijim intelektualnim i kulturnim oružjem – znanošću kroz rad katedri i umjetničkim djelom potičući pisanje na organskom, čakavskom govoru.

Črnjin predgovor monografiji *Gradišćanski Hrvati* s pismom Nikoli Benčiću, njegovo razmatranje o kontekstualizaciji pjesništva Mate Meršića Miloradića, te konačno pjesma „Gradišćanska jačka...“ neprijeporan su dokaz da je Črnja kao pjesnik i intelektualac u Gradišću osjetio i čuo odjek svojih starih istarskih Bezjaka, onih koji su tišinom očuvali zvučnost svoga organskoga jezika i govora. Zvane Črnja u hrvatskoj kulturi drži se vizionarom procvata hrvatske kulture u Istri, a uvidom u njegove projekte i radove nadahnute Gradišćem zamjećujemo koliko je njegova ideja kreacije kulture kao „vertikale“ bila važna ne samo za Istru nego za sav prostor čakavske baštine u Hrvatskoj i izvan nje.

LITERATURA

Biletić, Boris (2001)

Bartuljska jabuka. Ogledi o književnom djelu Zvane Črnje, Buzet: Reprezent.

Čakavski sabor. (<https://cakavskisabor.hr/>)

Čakavski sabor 1970. – 2020., ur. Lužina, Jelena – Rakovac, Milan – Šiklič,

Josip (2020.) Pula – Žminj: Istarski ogranak DHK – Čakavski sabor.

Črnja, Zvane (1988)

One dvi naranče, Opatija: Otokar Keršovani.

Črnja, Zvane (2016)

Ex Histria (izabrani eseji), ur. Biletić, B. D., Pula: Istarski ogranak DHK.

Dukovski, Darko (2007)

„Čakavski sabor: nacionalni značaj regionalnog“ u: Dukovski, D., *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*, Zagreb: Alinea, str. 160–166.

Gradišćanski Hrvati, ur. Črnja, Zvane – Valentić, Mirko – Benčić, Nikola (1973)

Zagreb: Čakavski sabor.

Jembrih, Alojz (2013)

„Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata“, *Kolo*, 1-2/2013. (<https://www.matica.hr/kolo/386/drustvo-prijatelja-gradiscanskih-hrvata-u-zagrebu-22078/>)

Lužina, Jelena (2020)

„Čakavski sabor kao kulturalni fenomen“, u: *Čakavski sabor 1970. – 2020.*, ur. Lužina, Jelena – Rakovac, Milan – Šiklič, Josip (2020.), Pula – Žminj: Istarski ogranak DHK – Čakavski sabor, str. 27–57.

Pavličević, Dragutin (1973)

„Ocjene i prikazi: *Gradišćanski Hrvati*“, *Časopis za suvremenu povijest*, 5(2)/1973, Zagreb, str. 155–160. (<https://hrcak.srce.hr/file/320012>)

Šicel, Miroslav (1997)

„O esejistici Zvane Črnje“, *Hrvatski književni obzori*, Rijeka: ICR, str. 104–113.

Šiklič, Josip (2020)

„Što je (to) Čakavski sabor?“, u: *Čakavski sabor 1970. – 2020.*, ur. Lužina, Jelena – Rakovac, Milan – Šiklič, Josip (2020.), Pula – Žminj: Istarski ogranak DHK – Čakavski sabor, str. 13–23.